

Sosialisme på norsk II

Taler

Rune Slagstad

Sted

Innlegg på Ny Tids konferanse om sosialisme på norsk

- 1 Alternativet til sosialisme på norsk er kapitalisme på tysk. Hovedelementet i denne samfunnsform vil selvfølgelig være en stadig økende takt i oljeproduksjonen langs norskekysten. Derved vil Norge i løpet av noen få år bli en strategisk viktig råvareeksportør. Bruttoproduktet i oljesektoren vil i slutten
- 5 av 80-årene ifølge en slik utvikling utgjøre mellom 20 og 30 % av bruttonasjonalproduktet, mens Statoils omsetning alene kan tilsvare dagens statsbudsjett, avhengig av prisutviklingen. Samtidig vil norsk industri for øvrig ombygges ved bruk av oljeinntektene. En vil satse på å utvikle private, halv- eller helstatlige storbedrifter som er kapitalintensive og eksportorienterte. Disse vil
- 10 operere på felter hvor sysselsetting er lønnsomt, og hvor Norge har «komparative fortrinn», som det heter i de kretser, dvs. naturlige fortrinn i forhold til konkurrerende land. Slike storbedrifter vil satse på energiintensiv industri som aluminium og plast, i tillegg til såkalt «intelligensindustri» hvor Norge kan utnytte sitt høye generelle utdanningsnivå. Målsettingen vil m.a.o.
- 15 først og fremst være å skape en industri med slagkraft også på det internasjonale, kapitalistiske marked. Hovedtrekkene i systemet vil snarere være statskapitalisme enn privatkapitalisme.

- Det politiske system må moderniseres, dvs. sikres økt effektivitet. Det garanteres
- 20 gjennom sterkere samordning av statsmakt, næringsliv og fagbevegelse. Den sterkt statskontrollerte fagbevegelse vil i virkeligheten være innlemmet som en del av statsmaktens organer. Den grunnleggende tankegangen i dette systemet vil være at arbeidskraften skal stå til det politisk-økonomiske maktapparats disposisjon - ikke omvendt. Et slikt ekspansivt vekstsamfunn vil være konstruert
- 25 etter modell Vest-Tyskland. Denne linjens viktigste programskrift så langt er selvfølgelig Lied-utvalgets innstilling.

Motoren i dette samfunnet vil være den permanente ekspansjon. Det er et

30 samfunn med den vedvarende vekst i økonomiske og tekniske termer som
overordnet mål på sosial utvikling og individuell livsstandard. Konkurransen
mellom grupper og enkeltmennesker leder inn i en utvikling der den ene søker å
komme framfor den andre i en spiral uten ende. Det er som når alle tilskuerne
på et fotballstadion reiser seg for å se bedre. En utspekulert fabrikant kan
35 spesialisere seg i produksjon av særskilte tribunekasser som gjør at en vil se bedre
inntil de som står framfor en også har anskaffet seg tilsvarende kasser, osv.
Ulempen med denne ordningen er åpenbar. Tribunen blir skrøpelig og
avstanden ned til banen bare øker.

40 Mellom de to utviklingslinjer - sosialisme på norsk og kapitalisme på tysk -
kunne en peke på en tredje modell: det sosialdemokratiske velferdssamfunn av
svensk type. Hovedelementene i denne modell er velkjente: Ved å mobilisere
aktive folkebevegelser i kombinasjon med avansert forskning, teknikk og
industri har en i løpet av et halvt hundreår utryddet massefattigdommen, i stor
45 grad utliknet de tradisjonelle forskjellene i levemåte, nærmest avskaffet
trangboddheten, overvunnet den gamle utrygghet ved sykdom, alderdom og
arbeidsløshet ved et omfattende trygdesystem, styrket fagbevegelsens stilling i
arbeidslivet, og åpnet det videre skoleverket for store folkegrupper.

50 Den sosialdemokratiske drøm - svensk, men også dansk og norsk - om at det
moderne velferdssamfunnet gradvis skulle omformes til det gode, sosialistiske
samfunn, viser seg imidlertid nå å bero på en illusjon. I dagens svenske debatt er
perspektivet forskjøvet i forhold til de tidligere tiår. Temaet er ikke lenger
velferdssamfunnet, men utstøtningssamfunnet. Over en lengre tidsperiode, mer
55 eller mindre i det skjulte, har det blitt opphopet så mange og alvorlige
forstyrrelser i dette velferdssystemet at en i dag i vide kretser erkjenner at det er
inne i en dyptgående krise. Problemstillingen er drastisk: Er det slik at
velferdssamfunnet gjennom sin egen form og sin egen utvikling selv skaper nye
analfabeter, ungdomsforbrytere, alkoholikere, narkomane, fysisk og psykisk
60 syke, tapere i arbeidslivet?

La meg kort få minne om noen av de trekk ved samfunnslivet som gjør at en
snakker om utstøtningssamfunnet i stedet for velferdssamfunnet:

65 - Et økende arbeidstempo fører til at et stigende antall personer støtes ut av
arbeidslivet. Nesten 1/10 av den yrkesaktive befolkning i Sverige er i dag enten
syke eller førtidspensjonert.

70 - Antallet rapporterte hærverk har økt fra 5000 (1950) til 62.000 (1979). 40 % av alle registrerte lovbrytere er mellom 11 og 20 år. Det begås gjennomsnittlig langt flere lovbrudd pr. innbygger i Sverige enn i de øvrige skandinaviske land.

- 15-20% av de som går ut av grunnskolen er analfabeter i følge en større
75 undersøkelse som de ansvarlige skolemyndigheter i Sverige går god for.
«Analfabetisme» vil her si at en ikke oppfyller de minimumskrav til lese- og skriveferdighet som trengs i det moderne arbeidsliv.

- Alkoholisme er i ferd med å bli folkesykdom nr. 1. I hver 5. sykeseng ligger en
80 alkoholskadd. Antallet alkoholskadde er i dag kanskje 1/2 million; prognosene for slutten av 1980-tallet antyder 1,2 millioner. Annenhver 12-åring i Stockholmsområdet bruker alkohol, det samme gjør 9 av 10 15-åringer. Alkohol forårsaker fem ganger så mange ofre som trafikkulykker, som i seg selv er mange nok.

85 Det har i de seinere år vært alarmerende rapporter også om det skjulte Norge - om velferdssamfunnets skyggeside. Men fortsatt er det god grunn til å mene at det er betydelige forskjeller mellom Sverige og Norge når det gjelder den nye sosiale nødens omfang. Jeg vil likevel nevne en rapport om «Sosial
90 omsorgsloven - vern mot fattigdom», som nylig er levert Sosialdepartementet. Denne rapporten behandler altså den loven som vi fikk i 1964 i stedet for de gamle fattiglovene. Rapportens funn gir grunn til ettertanke. I tidsrommet 1966-75 mottok 175.000 personer hjelp etter denne loven fordi de ikke maktet å forsørge seg med egen inntekt. 3/4 av disse klientene var ikke i arbeid i den tida
95 de mottok stønad. Halvparten var enslige, særlig bosatt i bystrøk - mange i Oslo, få i Sogn og Fjordane. Det var mange unge og få gamle. Og på bakgrunn av det analyserte materialet antyder rapporten følgende dramatiske framtidsbilde: «Ut fra disse tallene virker det rimelig å anslå at 10-15 % av de som fødes i dag, en eller flere ganger, helt eller delvis, vil bli forsørget av sosialhjelp.» M.a.o.:
100 Kanskje vil mer enn hvert tiende barn som fødes i dag med tiden bli behandlet gjennom denne den mest ydmykende og stigmatiserte behandlingsform som vi har i dag.

Det har vært satt fram flere forslag til å løse det svenske samfunnets krise. Ett av
105 forslagene finner en i rapportene til det kjente amerikanske konsulentfirmaet «Boston Consulting Group». Denne gruppens løsning er et Sverige som

rendyrker den tyske modell: Hovedelementet er satsing på sterkt spesialisert, høyteknologisk industri. Men en legger til at det vil ligge store muligheter også for den farmasøytiske industri. En forutser nemlig en radikal økning i behovet for piller og medikamenter av ulikt slag i et framtidig Sverige.

Konsulentfirmaets tankegang er kynisk, men avslørende: Et svensk samfunn som vil ytterligere moderniseres etter det kjente mønster, må akseptere at det i økende grad produserer tapere.

Velferdssamfunnets problemer er blitt aksentuert ved krisen i den kapitalistiske økonomi, ved rasjonaliseringer i arbeidslivet og nedskjæringer i de offentlige finanser. Men en slik forklaring vil være utilstrekkelig. Problemene er blitt tydelige gjennom krisen og ikke skapt av den. Velferdssamfunnets krise er en påminnelse om de menneskelige omkostningene ved et høyteknologisk industrisamfunn av svensk type, hvor folk flest blir mindre og mindre i stand til å greie seg selv, mer og mer avhengig av støtteordninger, sosialhjelp og terapi i ulike varianter. Krisen minner oss om at det finnes grenser for hvor langt en kan gå i retning av å profesjonalisere, for ikke å si industrialisere, omsorgsarbeidet.

Krisen for de tradisjonelle ordninger er et fellesproblem for venstrefløyen. Det finnes ingen enkel snarveg ut av denne situasjonen. Et ekstraproblem skaper dessuten høyresidens vulgæragitasjon i denne sammenheng. Like fullt står det klart: Det er et dystert framtidssamfunn vi ser konturene av, med stadig flere som blir avhengig av andre, dvs. profesjonelle hjelpere, for å greie seg på stadig flere felter. Det første vi bør gjøre er å kvitte oss med klokkertroen på de profesjonelle hjelpere. Ekspertene blir etter hvert nærmest en slags formyndere, i stedet for vegledere. Ett av hovedproblemene i dag er at menneskene blir fratatt sin kompetanse som menneske i en dobbelt forstand: i arbeidslivet av storsystemenes mange dirigenter, og i privatlivet av ernæringseksperter, sosionomene, legene o.a.

Poenget er ikke å kassere enhver form for ekspertise og profesjonell kunnskap. Men jeg kan ikke se at vi kan komme ut av dagens og morgendagens krise annet enn ved i større grad å bryte ned skillet mellom lek og lærd. Det trengs en lekmannsbevegelse med den målsetting å verne og oppøve den menige mann og kvinne i kompetansen i det å være menneske. Det dreier seg om å «gjenerobre eiendomsretten til vår egen problemløsning» (Illich). Om ikke vil vi i økende grad bli det offentliges klienter - et samfunn med en statlig garantert avmakt.

En idé ville være å bygge opp slike kompetansesentra, en slags samvirkelag som er et lokalt informasjonssentrum, et forum for ernæringspolitikk, skoler og gamle hjem som utviser sin karakter som reservater og blir sentra for lokale oppgaver. Steder som inviterer til, legger de materielle forholdene til rette for egenaktivitet av forskjellig slag, steder å være sammen.

Skal vi forstå den krise industrisamfunnene i dag gjennomgår, må vi søke dypere ned enn til økonomien. Vi vil etter hvert erfare at det dreier seg om en kulturell krise for hele den industrielle sivilisasjon som er blitt utviklet med Europa som utgangspunkt de siste to-tre hundre år. Det er få ting som er så innsiktsgivende i denne sammenheng som å studere konservative ideologer. I løpet av de siste 10-20 årene har det skjedd en markant endring av perspektivet hos noen av maktelitens ideologer.

La meg ta den amerikanske samfunnsteoretikeren, Harvard-professoren Daniel Bell, som eksempel. På slutten av 1950-tallet erklærte Bell at ideologiene var døde. I den vestlige, avideologiserte verden var menneskeheten så å si nådd fram til det historiske sluttmaal. Og Bell fikk følge av flere andre. I Skandinavia bl.a. av Herbert Tingsten, mangeårig sjefsredaktør for Dagens Nyheter. «Ideologiene må dø om demokratiet skal leve,» var Tingstens spissformulering.

Flere erfaringer talte for dette syn. I vest hadde det moderne industrisamfunn og den ekspanderende velferdsstat løst en rekke av de problemer som hadde vært utgangspunktet for tidligere tiders politiske strid. Kapitalismens klassekamp var blitt avløst av en nærmest samstemt oppslutning om det nye blandingsamfunnets organiserte samarbeid: høyre- og venstrefløy var forent i et dominerende politisk sentrum - en bred koalisjon som overholdt de politiske spillereglene, og som var skeptisk både overfor sosialismens allmektige stat og overfor liberalismens frie markedskrefter. Utviklingen i øst, med Moskva-prosesser, konsentrasjonsleire og systematisk bruk av terror hadde på sin side gitt sosialismen preg av en totalitær og undertrykkende samfunnsfilosofi.

De gamle ideologier var ifølge Daniel Bell avløst av det vitenskapelige framskrittet, det teknisk-industrielle framskrittet. Men nå, 20 år seinere, er Bells perspektiv blitt et annet. På terskelen til et nytt etter- eller post-industrielt samfunn, skapt gjennom en ny teknologisk revolusjon, har Bell, som andre konservative ideologer, en sviktende tiltro til det teknisk-økonomiske framskrittet. Problemet er nå, slik det fortoner seg fra frihetens forpost,

amerikansk kapitalisme, at det kapitalistiske industrisamfunnet har mistet sitt ideologiske grunnlag. Bell beskriver i sin siste bok om Kapitalismens kulturelle motsetninger et amerikansk samfunn som trass i den mest avanserte teknologi og industri er inne i en dyptgående krise - et samfunn som har mistet troen på seg selv og sin egen framtid. Det moderne industrisamfunn fortøner seg fra Bells verdikonservative posisjon som en samfunnsform uten mål og mening og med sviktende indre samhold.

Bells analyse treffer i sentrum av dagens problem. Vi står i dag overfor en krise som går langt utover det kapitalistiske system - den rammer også industrisamfunnet i dets tradisjonelle fasong. Skal en våge å samle denne krisen i ett ord, så måtte det være framskrittstroens sammenbrudd.

Framskrittstroens to forutsetninger var: For det første erfaringen av det aksellerende vitenskapelige, tekniske og økonomiske framskritt, og for det andre forventningen om at dette framskrittet - enten som en rett utviklingslinje eller som en revolusjonær omveltning - til sist ville skape det gode og frihetlige samfunn som mennesket gjennom århundrer hadde drømt om. Utviklingens motto var: «Stadig mer av det samme.» Også sosialismen tok grunnleggende feil på dette punkt. Ropet om sosialisme kan ikke lenger begrunnes ut fra ønsket om å befri de tekniske produktivkrefter fra de kapitalistiske lenker. Sosialismens berettigelse vil bare ligge i dens evne til å temme den teknologiske utvikling. For fremskrittets produktivkrefter kan lett omdannes til menneskelige destruktivkrefter.

Mens nøkkelordet for det industrielle vekstsamfunnet har vært ekspansjon, så må nøkkelordet for det nye samfunn være grense. Det finnes grenser for vekst når det gjelder natur, teknologi og samfunn.

Den konservative Daniel Bell mener, og med rette, at vårt samfunnssystemss krise dypest sett er en krise av kulturell art: en verdikrise. Vi nærmer oss et verdienes nullpunkt. Egentlig skulle en vel på sosialistisk hold hilse velkommen oppløsningen av tradisjonelle, til dels borgerlige normer og verdier. Det ville jo være i pakt med en gammel tanke blant marxister at av krisen oppstår sosialismen - en moderne variant av den gamle greske tanke om at av kaos oppstår kosmos. Denne forestillingen beror på et farlig selvbedrag. Erfaringen viser at av krise og kaos oppstår gjerne reaksjon - og ikke revolusjon.

225 Det er derfor en hovedoppgave i dag for venstrefløyen å ta opp de kulturelt-moralske spørsmål i full dybde: skape et alternativt verdisett som skal legges til grunn for organiseringen av et nytt samfunn. Utgangspunktet må være det enkle, men betydningsfulle spørsmål: Hva er målet for det vi driver med? Hva er meningen? Hvor går vi hen?

230

Ikke minst kvinnebevegelsen har i de siste årene formant oss om hvor avgjørende disse grunnleggende spørsmålene om verdier er for politikken utfall. Kvinnebevegelsen er derfor i all sin mangetydighet entydig en verdifull bevegelse.

235

Med erfaringen av ulikhet, ulike rettigheter, ulike muligheter som utgangspunkt fører kvinnebevegelsen videre den kamp som tidligere bevegelser har ført under parolen «frihet og likhet». Men med «søsterskap» som nøkkelord tar den også opp den gamle, revolusjonære idé om «brorskap», som ikke har spilt den samme framtreddende rolle i politikken som den borgerlige revolusjons to andre hovedideer. Den overordnede verdi for samfunnslivet ut fra feminismens perspektiv blir derfor solidaritet og ikke konkurranse, samhold og ikke splid, fellesskap og ikke individualisme.

240

245 Kvinnebevegelsen angriper den kanskje eldste institusjon i menneskehetens historie: arbeidsdelingen mellom kjønnene. Oppheving av denne delingen mellom kjønnene krever, kan en trygt si, en kulturrevolusjon i ordets egentlige forstand. Og det er kvinnebevegelsen som er denne revolusjonens avantgarde. Den vil innebære et nytt forhold mellom menn og kvinner, men også mellom
250 menn og barn. Fra den kjønnsbestemte arbeidsdeling utvides horisonten til organiseringen av dagliglivets mange gjøremål, og til samfunnslivet som helhet. Det første delmål i en samfunnsendring i feministisk lei er selvfølgelig 6-timersdagen.

255

Men endringer av så dyptgripende kulturell art skjer ikke over eller om natten. Heller ikke ved statlige forordninger i lovs form. Likevel er serien av lovendringer av feministisk karakter de siste årene et tegn på at det er i ferd med å skje viktige endringer i holdninger og verdier: likestillingsloven, abortloven og nå sist navneloven. Sosialister har ofte hatt vanskelig for å skjønne og ha tiltro til
260 langsomme revolusjoner. Revolusjonen har gjerne vært forstått som en omveltning i form av en bra og rask manøver. Den kulturelle revolusjon følger imidlertid en helt annen rytme - den utløses ikke på kommando. Den dreier seg

ikke om å erobre maktposisjoner, men om å skape det kulturelle hegemoni.

265 Avgjørende er ikke tempoet, men retningen. Kulturrevolusjoner som noe annet enn maktkamper i den statlige toppledelsen, kan ta på både én og to generasjoner.

270 Vi står i dag på terskelen til en ny samfunnstype - det etter- eller post-industrielle samfunn. En kan ikke uten videre gå ut fra at forestillinger og begreper som er hentet fra det tradisjonelle industrisamfunn, automatisk lar seg overføre også til dette nye samfunnet. Morgendagens - eller for den saks skyld: dagens - politiske konfliktlinjer vil ikke alltid følge gårdsdagens mønster.

275 Det dominerende trekk ved det nye post-industrielle samfunn, er de tjenesteytende servicenæringenes betydning. Den tjenesteytende virksomhet vil bli like sentral i det post-industrielle samfunn som industriarbeidet har vært i industrisamfunnet. I alle høyt utviklete industriland i den kapitalistiske verden regner en med en drastisk nedgang i antall sysselsatte innen industri, bergverk og
280 anlegg fram mot år 2000. I følge et anslag vil den tradisjonelle industriarbeiderklasse i Norge i dette tidsrommet bli redusert fra 1/4 til 1/8 av den yrkesaktive befolkning. I størsteparten av etterkrigstiden har veksten i servicenæringene skjedd på bekostning av primærnæringene (fiske, jord- og skogbruk). Dette har vært et fellestrekk ved utviklingen i det industrialiserte
285 Europa, selv om tempoet har variert fra land til land. Det nye siden 1970-årene er imidlertid at veksten i servicenæringene har vært fulgt av en nedgang i antallet industriarbeidere.

De som er sysselsatt innen den tjenesteytende sektor utgjør en forskjelligartet gruppe: sosioarbeidere, sykepleiere, fysioterapeuter, lærere, leger, journalister, informasjonsmedarbeidere, ingeniører osv. Det dreier seg om både privat og offentlig ansatte, men stadig flere av den siste kategorien. I DNAs politiske ordbok kalles disse gjerne «de nye grupper». SV-terminologien er «mellom-laga».

295 En anelse av de endringer i klassemønsteret som forestår, får en i undersøkelsen om «Det nye classesamfunnet» av Dag Gjestland, Knut Heidar og Steinar Stjernø. Ifølge forsiktige anslag har mellomlagenes andel av den yrkesaktive, norske befolkning i løpet av bare 6 år, fra 1970 til 1976, økt fra 13 % til vel 21 %.
300 Altså nærmest en fordobling i løpet av få år. Ser en mellomlagene som egen klasse, så er den nå nesten like stor som den tradisjonelle industriarbeiderklasse.

305 Det nye klassemønsteret legger seg til dels på tvers av venstrefløyens tradisjonelle klasseanalyser. I følge marxistisk ABC ville kapitalismens utvikling føre til en skjerpet motsetning mellom de to hovedklassene. Disse to ville hver på sin kant sveises sammen i en enhet, og kløften mellom dem bare bli større. Dette har vist seg som en feilaktig antakelse for både kapitalist- og arbeiderklassen. Om en med arbeiderklassen mener de som selger sin arbeidskraft, så er det klart at det dreier seg om en meget sammensatt affære som i sterk grad er preget av kryssende interesser. I tillegg kommer innpå halvparten av den voksne befolkning som ikke er i lønnet arbeid.

315 Den som i en slik situasjon bare vil stå på med parolene fra i fjor, er offer for et gigantisk politisk selvbedrag. Det finnes også dem som går til den motsatte ytterlighet. En av dem er franskmannen André Gorz, den ledende venstresosialistiske ideologen i Europa gjennom en årrekke. Nylig ga han ut en ny bok med den drastiske tittelen Adjø til proletariatet. Overgangen til det post-industrielle samfunn vil, mener Gorz, i løpet av ganske få år redusere industriarbeidet radikalt. Gjennom automatisering, robotisering og bruk av ny teknologi vil arbeidet helt endre karakter. Grunnlaget for det tradisjonelle arbeiderkollektivet vil bli borte. Etter Gorz' oppfatning vil derfor kampen for sosialismen bli avgjort av de bevegelser som skapes ellers i samfunnet, utenfor produksjonslivet.

325 Jeg mener at Gorz i sin analyse dramatiserer, men reiser problemstillinger som ingen med politisk ansvar kan unnslå seg. Det er i hvert fall ikke vanskelig å forutsi at en fagbevegelse som vil forfølge en ensidig interessekamp, vil havne i konflikt med sentrale verdier for den sosialistiske bevegelsen. I Frankrike har en sett at kommunistiske fagforeninger har støttet privatbilismen og bygging av Concorde-flyet av hensyn til arbeidsplassene. Konfliktene i Alta-saken er av samme type. Heller ikke lønnskampen - om aldri så militant - er noen løsning for fagbevegelsen, om perspektivet er samfunnsendring. Lønnskampen er nødvendig, men helt utilstrekkelig.

335 Det perspektivet som skal kunne samle fagbevegelsen - og dessuten forene den med andre radikale bevegelser - må være noe annet enn den snevre kamp for lønn og individuelt forbruk. Et slikt samlende perspektiv må snarere søkes i kampen for strukturreformer som forrykker maktforholdet mellom klassene. I dag vil det si reformer som lar arbeiderklassen bli delaktig i de viktigste

340

økonomiske beslutningene i en bedrift: de som vedrører investeringer og slik angir produksjonens retning, hva slags produkter. Ett blant flere slike forslag til strukturreform er «lønnstakerfond». Herfra vil vegen være kort til diskusjonen om selve organiseringen av produksjonen i bedriften eller i samfunnet som helhet.

Arbeidermakt mot kapitalmakt vil si en linje for klassekampen som kjemper for samfunnsmessig styring av de deler av verdiskapningen som arbeiderklassen ikke disponerer til sitt individuelle forbruk: krav om makt over forvaltningen av produksjonsprosessen. Det større perspektiv vil slik være et produksjonsliv som har samfunnsmessig nytte og ikke privat avkastning som overordnet mål. Ikke noen ny og original tanke i sosialismen. Men her vil sosialismen bli ved det gamle så lenge kapitalismen også er det.

Overgangen til det post-industrielle samfunn må ikke, slik en stundom gjør på sosialdemokratisk og økopolitisk hold, forveksles med overgangen til et post-kapitalistisk samfunn. Post-industrialismen kan være så vel kapitalistisk som sosialistisk, alt avhengig av hva slags produksjonsliv en har og hvilke makt- og eiendomsforhold som rå. Derfor vil det revolusjonære brudd mellom kapitalisme og sosialisme nå som før skje når og om økonomiens «kommandohøyder» ikke lenger blir styrt av kapital- og eierinteresser, men av samfunnsinteresser i vid forstand.

Når det gjelder det økonomiske liv, ser jeg i det minste fire forskjellige modeller. Den ene er den tysk-svenske løsning; den andre er den populistiske variant med tilbakegang til en mindre industrialisert og enklere samfunnsform; den tredje er den øst-europeiske linje med tradisjonell teknologisk utviklingsoptimisme og et allmektig, statlig styringsapparat; endelig vil den fjerde modell kombinere elementer i den andre og den tredje modell: en syntese av Illichs desentraliserte selvorganisering og Marx' sentrale planøkonomi, om en vil.

En økonomisk utopi beslektet med min har vært satt fram av bl.a. den svenske økonom Gunnar Adler-Karlsson. Jeg tenker meg det økonomiske liv delt inn i to sektorer: en nødvendighetssektor og en frihetssektor. Nødvendighetssektoren skal fullt ut være på det offentliges hender. Den inkluderer nøkkelindustri som er nødvendig for at et avansert postindustrielt samfunn av vår type skal kunne fungere. Hovedformålet for nødvendighetssektoren vil være å sikre samfunnsmedlemmene en materiell grunntrygghet ved å garantere deres

minimumsbehov: mat, klær, bolig, helse, utdanning osv. Produksjonen forutsettes å finne sted i offentlig regi eller ved statlig styrt varebytte med utlandet. Denne nødvendighetssektoren vil være basert på at den moderne teknologi i størst mulig grad har automatisering som siktepunkt. Arbeidet i
385 denne sektoren vil ha karakteren av et onde, en forbannelse. Som det heter i 1. Mosebok: «I ditt ansikts sved skal du ete ditt brød». Marx anser dette arbeidet som et nødvendig onde som må fordeles mest mulig fornuftig og rettferdig på alle. Med den moderne teknologi kan dette nødvendige arbeid reduseres til et minimum. Og vil en eksistere på det sivilisatoriske utviklingstrinn vi befinner
390 oss i dag, må en også akseptere et fremmedgjort og kjedelig arbeid av dette slaget.

Nødvendighetssektoren skal styres via et sentralt, statlig apparat. Kontrollen over statsapparatet vinnes gjennom konkurransen mellom ulike partier.
395 Gjennom parlamentets beslutninger fastsettes bl.a. hva som skal anses som menneskelige grunnbehov. Min fantasi er ikke større enn at jeg på dette punkt ikke kan se noe velegnet alternativ til det politiske system som kalles liberalt demokrati. Så i denne sammenheng er min utopi en liberal utopi. Liberal vil kanskje også min oppfatning av den sosialistiske stat kalles. Den stat som jeg
400 foreslår er en minimumsstat. Sammenlignet med den allmektige, øst-europeiske stat som treffer alle viktige beslutninger, treffer minimumsstaten få beslutninger. Sammenlignet med dagens sosialdemokratiske, detaljregulerende stat som treffer mange, men ofte mindre viktige beslutninger, vil minimumsstaten fatte færre, men viktigere beslutninger.

405 I tillegg til nødvendighetssektoren har min utopi en frihetssektor. Her vil en produsere hva den enkelte måtte ha behov for utover det nødvendige minimum, ut fra individuell smak og fantasi. Produksjonen vil bygge på enkel teknologi som vil være lett å betjene og gir oversiktlige arbeidsforhold. Det vil
410 være den form for arbeid som Marx kalte en erkjennende virksomhet. Ved å arbeide lærer man tingene, redskapene og seg selv å kjenne. Arbeidet blir en form for selvutvikling og selvorganisering, ikke-fremmedgjort arbeid. Eiendomsformene vil variere: arbeidereie, samvirke og privateie. Og verkstedene vil være lokalisert i det lokale miljø, gjerne knyttet til boligkvartaler.
415 Frihetssektoren vil bl.a. ha ulike former for markedsordninger.

For å hindre at frihetssektoren i sin tur på bakgrunn av mangfold og variasjon utvikler ny sosial ulikhet og ny sosial lagdeling, er det nødvendig med offentlige

420 utjamningsordninger over et visst nivå. Det kan f.eks. være overføringer til et samfunnsfond som kunne brukes nasjonalt eller til internasjonal solidaritet.

Tanken om direkte demokrati som en finner i den rådssosialistiske tradisjonen, hører hjemme bl.a. i denne frihetssektoren. Her vil forholdene ligge til rette for
425 ordninger som f.eks. allmøtet som forutsetter oversiktighet, og som inviterer til direkte deltaking i samfunnsstyringen.

Den sosialistiske revolusjon har funnet sted i land som ifølge Marx ikke ville ha forutsetninger for å gjennomføre sosialisme: i underutviklete jordbruksland og
430 ikke i utviklete industrisamfunn. Kombinasjonen av sosialistisk ideologi og sterk statsmakt har vist seg uhyre effektiv når det gjelder å industrialisere u-land. Men målt i forhold til de sosialistiske idealer må resultatet sies å ha vært nedslående. De statsbyråkratiske samfunn i øst står i dag som modeller på hva sosialisme ikke er. De er klassesamfunn av en ny type. Stilt overfor den tunge arven fra øst er
435 det igjen grunn til å minne om sosialismens idé: menneskets drøm om et samfunn uten utbytting og undertrykking, et samfunn hvor mennesket både kan og vil styre selv.

Arbeiderklassen har mer å miste enn sine lenker i dagens Norge. Tidligere kunne
440 en hevde at sosialismen var nødvendig for å vende nøden. Sosialismens opprør mot kapitalismen har ikke lenger dette naturlige grunnlag. Norge er ikke i dag et elendighetens rike. De fleste av oss opplever Norge som et godt land å leve i trass i de klasseskiller og den sosiale ulikhet som eksisterer.

445 Norge befinner seg i dag ved et vegskille. Det er revolusjonært i dagens Norge å gå inn for å bevare det som Gjerde og Willoch vil bryte ned. En sosialisme på norsk tar sikte på å bevare det som vi setter pris på i dagens samfunn. Men skal den sosialistiske idé vinne fram, må venstrefløyen allerede i dag tydeliggjøre det alternative Norge som er målet. På noen punkter vil den kunne skape avklaring,
450 på andre nye spørsmål. Slik bør det være i en langsom omformingsprosess. Stilt overfor en ny samfunnssituasjon tjener det i beste fall bare den interne oppbyggelse å operere med de riktige svarene på spørsmålene fra i går.

Det norske samfunnet har gjennom lang tid hatt sine særtrekk som har skilt det
455 fra andre europeiske land. Det har alltid bydd på store problemer når en har villet innpasse Norge i det marxistiske kart som ble utarbeidet med Sentral-Europa som utgangspunkt.

460 Slik har ofte marxister, med Tyskland eller Frankrike som referanseramme, hatt vanskelig for å skjønne at nasjonen kunne være en progressiv kraft. Nasjonen var pr. definisjon borgerskapets og tjente til å tilsløre klasseskillene innen det nasjonale fellesskap. Det nasjonale spørsmål har slik vært et sentralt stridsemne i norsk arbeiderbevegelse, ikke minst symbolisert gjennom Edvard Bulls og
465 Halvdan Kohts navn. Av disse to var det utvilsomt Koht som forsto hvilken rolle den nasjonale samhörighet og identitet hadde spilt for de ulike folkelige bevegelser i landet.

Nasjonen har i Norge, til forskjell fra Sverige, hørt folket til. Jeg tror denne
470 forskjell er viktig å ha klart for seg om en vil forstå hvorfor Norge ikke nødvendigvis må bli som Sverige. Marx sier i et av forordene til Kapitalen: «Det industrielt sett mer utviklete land viser det mindre utviklete land bildet av dets egen fremtid.» Marx tok feil på dette punkt, og norske sosialdemokrater har fulgt i hans spor. Gjennomgående har de i etterkrigstiden tatt Sverige som
475 forbilde for hvordan Norge burde bli om 10-15 år. Sosialdemokratenes bekymring har vært ulempen ved å være tilbakeliggende. Jeg mener det vil være riktig å anlegge det motsatte perspektiv. Den store mulighet for Norge ligger i å utnytte fordelen ved å være tilbakeliggende. Nettopp ved å se Sverige som en modell for hvordan det kan bli, kan Norge velge å gå en annen veg. Og det må
480 være en sosialistisk samfunnsutvikling som bygger på de sterke desentraliserende trekk og tradisjoner i norsk samfunnsliv og politikk. Jeg skal ikke bruke denne anledningen til å kommentere den debatten som har fulgt etter mitt første foredrag for ett år siden om «Sosialisme på norsk». Men jeg må få lov å nevne ett bidrag som skiller seg fra de øvrige. Det er NKP-eren Jon Bingens bok
485 Nymarxist i norsk andedam, utgitt av forlaget Ny Dag. Dens tema er «slagstadisme» og «slagstadianerne». Og som en kanskje aner, er det ikke mye godt Bingen har å si om min «dilettantiske» og «grenseløst dumme» sosialisme på norsk. Egentlig har jeg vel ikke så mye å si Bingen heller, bortsett fra dette: Takke seg til å være en enfoldig nymarxist i en norsk andedam, framfor å være
490 en forvillet gammelkommunist på de sibirske stepper!

495

Kilde

Hansson, Steinar, Slagstad, Rune (red.): Sosialisme på norsk. Oslo 1972, s. 32-44.

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/sosialisme-pa-norsk-ii>

500

505

510

515

520

525

530

535